

MAŁGORZATA SITARCZYK

POSTAWY OJCOWSKIE A ZACHOWANIA AGRESYWNE MŁODZIEŻY

WSTĘP

„Zabójcze dzieciaki”, „Coraz młodszy przestępcy”, „Okrutne dzieciaki”, „Przemoc w szkołach” – to tylko kilka przykładowych tytułów, jakie możemy spotkać na łamach prasy codziennej lub w Internecie. Analiza danych statystycznych dotyczących przestępczości nieletnich wskazuje, że w zatrważającym tempie wzrasta ilość czynów agresywnych, gwałtownych, z użyciem siły i przemocy dokonywanych przez osoby, które nie ukończyły 17 lat.

Współczesna psychologia wskazuje na ogromne znaczenie rodziny w genetyce zachowań przestępczych nieletnich, albowiem powszechnie wiadomo, że to właśnie najbliższe osoby mają na dziecko największy wpływ, kształtują jego osobowość poprzez wychowanie i zaspokajanie jego podstawowych potrzeb. Także liczne teorie próbujące wyjaśnić zjawisko przestępczości opierają się na różnych przesłankach psychologicznych, wskazujących na rolę rodziny w procesie kryminogenezy. Pewny jest fakt, iż nie istnieje jeden czynnik odpowiedzialny za zjawisko przestępczości. Naturalne jest, że na demoralizację nieletnich wpływają niekorzystne układy zmiennych środowiskowych, psychicznych, biologicznych. Jednak z uwagi na możliwości badawcze nauk społecznych z reguły dokonuje się analizy konkretnych zmiennych społecznych i ich związku z nasileniem zachowań przestępczych, agresywnych, dewiacyjnych.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na analizie związku pomiędzy tym, jak młodzi ludzie spostrzegają/odbierają postawy wychowawcze swojego ojca a tym, jakie jest nasilenie w ich zachowaniu skłonności do reagowania agresją w różnych sytuacjach społecznych. W efekcie tak sprecyzowanego problemu badawczego dokonano opisu roli ojca w procesie kształtowania osobowości i zachowania dzieci (synów i córek) oraz wskazano na wpływ postaw wychowawczych ojca na występowanie zachowań agresywnych synów i córek.

1. ZNACZENIE OJCA W GENEZIE AGRESYWNOŚCI MŁODZIEŻY

Ojciec, zdaniem Z. Freuda¹, odgrywa najważniejszą rolę w kształtowaniu mechanizmów funkcjonowania „ja idealnego” – najwyższej warstwy osobowości. Odwołując się do rozważań Freuda można stwierdzić, że to, jak młody człowiek spostrzega postawy wychowawcze ojca, ma decydujący wpływ na jego postawy moralne, w tym na najbardziej pierwotne nakazy moralne (tabu), a także na interioryzację norm i wartości moralnych².

Nieco inaczej znaczenie ojca ujmował T. Parsons³. Jego zdaniem najbardziej korzystny dla rozwoju społecznego i moralnego dziecka jest wyraźny podział ról poszczególnych członków rodziny. Funkcje ekspresyjne, takie jak umiejętność zespolenia psychicznego członków rodziny, stworzenie atmosfery wzajemnego zrozumienia i życzliwości, pełni matka. Funkcje instrumentalne, w tym zapewnienie rodzinie odpowiednich środków do życia i określonego statusu społecznego realizuje ojciec⁴. Ojciec posiada władzę i autorytet, dysponuje systemem nagród i kar. Matka dba o domowe ognisko, o emocje, ciepło, bezpieczeństwo i miłość. Zdaniem T. Parsonsa taki układ jest najbardziej odpowiedni dla prawidłowego rozwoju moralnego, społecznego i emocjonalnego dziecka.

Zgodnie z podejściem psychodynamicznym najbardziej widoczne w rozwoju dziecka oddziaływanie ojca rozpoczyna się w okresie fallicznym. Dziecko reaguje wówczas na ojca jako na osobę z „innego świata”, jako osobę ciekawą, ale i wymagającą. Pojawia się pojęcie autorytetu w stosunku do ojca.

---

¹ Z. FREUD, *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa: PWN 1985.

² K. POSPISZYL, *Ojciec, a wychowanie dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 1980.

³ Tamże.

⁴ Tamże.

Tata jest osobą, która staje się pierwszym obiektem agresji i lęku. Pełni on rolę związaną z powstaniem „superego” u dziecka.

W okresie edypalnym ojciec realizuje zadania, które mają na celu zmianę kierunku erotyzmu dziecięcego z członków rodziny na osoby z poza środowiska rodzinnego. Ojciec musi stopniowo przekształcać się w „symbol ojca”, aby odpowiednio wypełnić rolę przywódcy, kogoś kto reprezentuje świat zewnętrzny w stosunku do świata rodzinnego. O ojcu jako symbolu mówimy wtedy, gdy pewne cechy i doświadczenia reprezentowane przez ojca mają odbicie w innych obiektach i postawach. Moment, w którym ojciec staje się symbolem, jest początkiem nowego etapu w życiu dziecka⁵.

Z kolei E. Fromm⁶ ukazuje znaczenie ojca w procesie wychowania dziecka poprzez pryzmat analizy cech miłości macierzyńskiej. Jego zdaniem zasadnicza różnica pomiędzy miłością ojca i matki wynika z bliższego kontaktu matki z dzieckiem, a także z tego, że miłość matki jest miłością bezwarunkową. Matka kocha dziecko zawsze i wszędzie, bez względu na wszystko. Miłość ojcowska nie jest bezwarunkowa, jest determinowana cechami zachowania dziecka. Miłość ojca do syna/córki nie przypomina bezwarunkowej miłości matki. Jest to miłość do dziecka, które ojciec kocha najbardziej, bo to właśnie dziecko spełnia jego oczekiwania. Miłość ojca jest wtórna w porównaniu do miłości matki. Ojciec, niekiedy przez całe życie, uczy się pełnienia ról rodzicielskich.

E. Fromm⁷ twierdzi, że miłość ojcowska ma też pewne negatywne aspekty. Przede wszystkim na miłość ojca trzeba sobie zasłużyć, a można też ją bardzo łatwo stracić, nie spełniając wszystkich oczekiwań ojca.

Według teorii społecznego uczenia siła, z jaką rodzic oddziałuje na dziecko, jest związana ze zgodnością płci rodzica i dziecka. Płeć jest czynnikiem, który może przyspieszyć modelowanie, dlatego ojciec jest najważniejszym modelem dla syna, matka dla córki.

W koncepcjach poznawczych podkreśla się, że najważniejsze dla rozwoju dziecka jest to, jak syn czy córka spostrzegają swojego ojca, jego relacje z dzieckiem, cechy osobowości i zachowania. Z badań, jakie autorka niniejszego opracowania prowadziła w latach 2004-2014, wynika, że młodzież mająca problemy z zachowaniem opisuje swojego ojca jako pesymistę, zmiennego, zawziętego, łatwo obrażającego się, wątpliwego w sobie, pełnego wro-

---

⁵ Tamże.

⁶ E. FROMM, *O sztuce miłości*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis 2006.

⁷ Tamże.

gości wobec innych. Zdaniem badanych ich ojciec wymaga wsparcia, gdyż czuje się bezradny w zmaganiu ze stresem i kryzysami. Ujawnia tendencje do wycofywania się w marzenia, w nierealistyczne cele, fantazje, mrzonki, unikając w ten sposób konfrontacji ze złożonymi sytuacjami życiowymi. Jest osobą niezaradną społecznie, niedojrzałą i niezdolną do ponoszenia odpowiedzialności za swoje działania. Innych odbiera jako skuteczniejszych i silniejszych, dlatego zabiega o ich wsparcie. Ponadto ojciec, w percepcji badanych, przejawia zależność, niepewność w stawianiu czoła wymaganiom dorosłego życia⁸. Takie cechy ojca powodują, że nie ma on u synów autorytetu, nie jest w stanie zapewnić im poczucia bezpieczeństwa, nie potrafi pokazać sensu życia, nie przekazuje wartościowych wzorów zachowania typowych dla osób dojrzałych. Stanowi negatywny wzorzec osobowy i nieskuteczny model, o negatywnych atrybutach w zakresie modelowania społecznego.

2. POSTAWY RODZICIELSKIE A ZACHOWANIA AGRESYWNE

Zdaniem J. Rembowskiego⁹ postawa rodzicielska (ojcowska, macierzyńska) to całościowa forma ustosunkowania się rodziców, osobno ojca i matki, do dzieci, do zagadnień wychowawczych i rozwojowych, ukształtowana podczas pełnienia funkcji rodzicielskich. Jest to tendencja do zachowania się w określony sposób wobec syna czy córki. M. Ziemska podobnie definiuje postawę rodzicielską¹⁰.

Aktualnie w psychologii wychowawczej i psychologii rodziny wyróżnia się wiele klasyfikacji postaw rodziców wobec dzieci. Dzielią one postawy na prawidłowe i nieprawidłowe, pozytywne i negatywne, kochające i niekochające, oparte na bliskości i dystansie emocjonalnym z dzieckiem, zaangażowa-

---

⁸ M. SITARCZYK, K. PIKOR, *Agresywność dorastających chłopców a percepcja stosunków uczuciowych z rodzeństwem*, w: G. KWIATKOWSKA (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii społecznej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2004; M. SITARCZYK, *Środowisko rodzinne nieletnich sprawców zabójstw*, w: T. ROSTOWSKA, J. ROSTOWSKI (red.), *Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka*, Łódź: WSiInf 2006; M. SITARCZYK, *Ojciec w percepcji nieletnich sprawców przestępstw*, w: B. GULLA, M. WYSOCKA-PLECZYK (red.), *Przestępczość nieletnich*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2009; M. SITARCZYK, *Obraz ojca w percepcji nieletnich sprawców czynów karalnych*, w: D. KORNAS-BIELA (red.), *Ojcostwo dziś*, Lublin: Wydawca Fundacja Cyryla i Metodego – Inicjatywa Tato-Net 2014.

⁹ J. REMBOWSKI, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa: PWN 1972; TENŻE, *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa: WSiP 1983.

¹⁰ M. ZIEMSKA, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa: PWN 1979.

ne i obojętne, wymagające i niewymagające (Roe, Ziemska, Plopa). Każda z tych klasyfikacji wskazuje jednocześnie na wpływ, jaki dana postawa (relacja z dzieckiem) wywiera na kształtowanie cech osobowości i zachowania dziecka.

Odnosnie do roli postaw wychowawczych ojców D.B. Lynn i W.L. Sawrey (1959)¹¹ prowadzili badania w rodzinach marynarzy i rybaków, gdzie ojców nie było w domu najkrócej dziewięć miesięcy, najdłuższa rozłąka trwała dwa lata. Analizowali wpływ nieobecności ojca na rozwój psychiczny dzieci i wykazali, że chłopcy, którzy wychowywali się w tych rodzinach, wybierali mniej dojrzałe formy zabawy niż chłopcy z rodzin normalnych, pełnych. Wykazali też mniejsze umiejętności w zakresie przystosowania się do grup rówieśniczych. Dziewczeta miały trochę wyższy poziom przystosowania od chłopców, ale o wiele niższy niż ich koleżanki z pełnych rodzin. Przejawiały też mniej samodzielności.

Podobne wyniki otrzymał P.O. Tiller (1961)¹². Badał on młodzież w okresie adolescencji. Chłopcy wskutek długiej nieobecności ojca wykazali większe problemy w zakresie przystosowania do grupy niż dziewczeta. Dziewczeta w przypadku takiej nietrwalej, okazjonalnej i z reguły obojętnej emocjonalnie relacji z ojcem są mniej samodzielne, ale chętniej przyporządkowują się.

Wiele badań wskazuje, że postawy ojcowskie odgrywają istotną rolę w kształtowaniu samooceny u córek i synów. S. Coopersmith (1967)¹³ wykazał, że samoocena chłopców była mocno uzależniona od poziomu zaangażowania się ojca w wychowanie. Chłopcy, którzy byli karani przez ojca, mieli adekwatną samoocenę, natomiast karani przez matki – mocno zaniżoną. Chłopcy silnie związani z ojcem byli bardziej pewni siebie.

Należy podkreślić, że przebywanie ojca w domu oraz bliskość uczuciowa w relacji z nim muszą występować razem, aby dziecko miało możliwość normalnego rozwoju. Badania H.B. Billera (1974)¹⁴ dowiodły, że częstszy kontakt z ojcem, który nie jest opiekuńczy, gorzej wpływa na dziecko niż całkowity brak z nim kontaktu. W. Vogel i C.I. Lauterbach (1963)¹⁵ wykazali, że chłopcy, którzy sprawiali problemy wychowawcze, oceniali swych ojców jako bardziej kłótliwych i surowych niż chłopcy dobrze przystosowani.

---

¹¹ Za: K. POSPISZYL, *Ojciec, a wychowanie dziecka*.

¹² Za: J. REMBOWSKI, *Rodzina w świetle psychologii*.

¹³ Za: K. POSPISZYL, *Ojciec, a wychowanie dziecka*.

¹⁴ Za: tamże.

¹⁵ Za: J. REMBOWSKI, *Rodzina w świetle psychologii*.

Z kolei liczne badania nad genezą postaw lękowych, silnie związanych z różnymi przejawami agresywności (W.C. Becker i R.S. Krug, 1964; I. Kagan, B. Hosken, S. Watson, 1961)¹⁶ wykazały, że surowy i autorytatywny ojciec wzbudza więcej postaw lękowych u dziewcząt niż u chłopców. Postawy lękowe są też silnie związane z nieobecnością ojca w rodzinie.

Z innych badań wynika, że lęk nie występuje u chłopców silnie związanych z ojcem (D.B. Lynn, 1969)¹⁷. Jeżeli chłopiec uważa, że jego zachowanie jest zbliżone do zachowań ojca, to odczuwa on mniejszy lęk.

Szereg ciekawych studiów na temat wpływu ojca na rozwój norm moralnych u dzieci przedstawił M. Hoffman (1970). Na podstawie badań nad zachowaniem trzynastolatków wykazał, że „identyfikacja z ojcem u chłopców wpływa na właściwą internalizację norm moralnych i poczucie winy przy naruszaniu tych norm”¹⁸. Stosowanie przez ojca kar fizycznych u chłopców, jak i u dziewczynek powoduje jedynie powierzchowne przyswojenie norm moralnych. Przejawia się to brakiem poczucia winy przy ich naruszaniu i brakiem gotowości do rozumienia innych ludzi. Jak stwierdza autor, surowe metody stosowane przez ojca ściśle korelują z tendencją do zwierzania się dzieci. Zwierzania te są wskaźnikiem braku dojrzałości i potrzeby uległości. Łagodna postawa wychowawcza ojca okazała się najbardziej korzystna dla kształtowania się u dziecka emocjonalnych składników wartościowania moralnego. Uczucia moralne u dzieci były wszechstronnie rozwinięte, gdy ojciec liczył się z opinią dziecka na temat jego postaw wychowawczych¹⁹. M. Hoffman (1971) w jednej ze swoich prac wskazał na negatywny wpływ nieobecności ojca na rozwój moralności u dzieci. Nieobecność ta ma najmniej korzystny wpływ na rozwój synów. Chłopcy, którzy wychowują się bez ojca, są mniej skłonni do akceptowania upomnień i mają mniejsze poczucie winy po naruszeniu norm²⁰.

3. PROBLEM BADAWCZY

Na podstawie powyższych twierdzeń wynikających ze studiów empirycznych nad związkiem postaw ojcowskich z samooceną, lękiem, agresywnością i moralnością dzieci, postawiono pytanie dotyczące tego, jak aktualnie, w no-

---

¹⁶ Za: K. POSPISZYL, *Ojciec, a wychowanie dziecka*.

¹⁷ Za: tamże.

¹⁸ Za: tamże.

¹⁹ Za: tamże.

²⁰ Za: tamże.

wej rzeczywistości społecznej, kształtują się związki pomiędzy percepcją postaw wychowawczych ojca a nasileniem zachowań agresywnych u jego dzieci, synów i córek. W celu empirycznego uzasadnienia podjętego tematu, zaprezentowano badania obrazujące te zależności w rodzinach z lat sześćdziesiątych. Uznano bowiem, że badania prowadzone w tamtym czasie były reprezentatywne dla rodzin, z jakich pochodzą współcześni ojcowie, i oddają klimat oraz wpływy, jakim podlegali dziadkowie i/lub ojcowie młodych ludzi uczestniczących w omawianych badaniach. Tym samym dodatkowym problemem badawczym podjętym w niniejszym opracowaniu jest odpowiedź na pytanie, czy nadal, pomimo zmian społecznych, politycznych i gospodarczych, które wymuszają zmiany relacji wewnątrzrodzinnych, zachodzą podobne związki i zależności pomiędzy postawami ojca a nasileniem agresji u dzieci.

Badania prowadzone w latach sześćdziesiątych XX wieku przez R.D. Hessa i G. Handla (1956)²¹ wykazały, że bardziej agresywni są synowie ojców agresywnych, niż chłopcy mający łagodnych ojców. Ojcowie i synowie są do siebie bardzo podobni, jeśli chodzi o stopień agresji. Między ojcami a córkami nie ma tak dużego podobieństwa.

Z kolei M. Hoffman (1971) prowadził badania wśród trzynastolatków i wykazał, że uczniowie, którzy uważali ojców za bardziej od matek godnych podziwu, przejawiali więcej agresji. W.J. McCordowie i A. Howard (1961) prowadzili pięcioletnie obserwacje chłopców zamieszkujących biedne dzielnice Bostonu. Wyniki ich badań wykazały, że poziom agresji jest zależny od metod wychowawczych. Jeżeli ojciec i matka byli agresywni, to dziecko też objawiało agresję.

Inne uzasadnienie założonego związku znajdujemy w badaniach prowadzonych przez M.K. Bacona, I.L. Childa i H. Barry'ego (1963), które pokazały, że chłopcy rzadko przebywający z ojcem są bardziej agresywni i częściej popełniają przestępstwa. Natomiast R.L. Jenkis (1968)²² wykazał, że ojcowie nieletnich przestępców często przejawiali dużą sztywność w sferze postaw intelektualnych, skłonność do przesadnej kontroli, impulsywność i skłonność do alkoholizmu²³.

Także wpływ ojca na zachowania przestępcze dziewcząt jest istotny. Z badań R.L.S. Browna i D. Redferinga (1974)²⁴ wynika, że dziewczęta w cza-

---

²¹ Za: tamże.

²² Za: tamże.

²³ Za: tamże.

²⁴ Za: J. REMBOWSKI, *Rodzina w świetle psychologii*.

się pobytu w zakładzie poprawczym mówią dobrze o obojgu rodzicach. Gdy jednak wracają do domu, ich stosunek do matki zmienia się na negatywny, a stosunek do ojca pozostaje pozytywny.

Na podstawie swoich badań z tego zakresu A. Friedman (1969) stwierdził, że zarówno chłopcy, jak i dziewczęta potrzebują silnego ojca. Jeżeli ojciec nie jest dominujący w rodzinie, to dziecko, szczególnie córka jest agresywna w stosunku do matki za to, że „krzywdzi ojca”²⁵.

W modelu badawczym przyjętym w omawianych badaniach założono, że zmienna niezależna to percepcja postaw ojcowskich dokonana przez gimnazjalistów za pomocą Skali Postaw Rodzicielskich M. Plopy, a zmienna zależna to nasilenie zachowań agresywnych mierzone Kwestionariuszem Agresywności Młodzieży – Reaktywność Emocjonalna.

Skala Postaw Rodzicielskich M. Plopy²⁶ składa się z dwóch wersji: „Moja matka” i „Mój ojciec”. Każda z wersji zawiera po 75 twierdzeń. Narzędzie jest przeznaczone do oceny postaw wychowawczych rodziców w subiektywnej perspektywie percepcyjnej przez młodych ludzi w wieku 13-19 lat i umożliwia określenie nasilenia pięciu postaw rodzicielskich: postawy akceptacji – odrzucenia, autonomii, ochraniającej, wymagania i niekonsekwencji wychowawczej²⁷.

Kwestionariusz Agresywności Młodzieży opracowany przez U. Sajewicz-Radtke, B.M. Radtke oraz D. Kalka²⁸ przeznaczony jest do oceny nasilenia agresji bezpośredniej, pośredniej, werbalnej, opozycyjności oraz drażliwości i kłamstwa. Narzędzie bazuje na samoopisie.

Obu narzędziami przebadano łącznie 123 osoby, w tym 40 chłopców i 83 dziewczęta. Wszyscy badani są uczniami klasy I, II i III gimnazjum w dużym mieście.

4. WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Nasilenie zachowań agresywnych w badanej grupie gimnazjalistów, mierzone w samoopisie, prezentuje tabela 1.

---

²⁵ K. POSPISZYL, *Ojciec, a wychowanie dziecka*.

²⁶ M. PLOPA, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2005.

²⁷ Tamże.

²⁸ U. SAJEWICZ-RADTKE, B.M. RADTKE, D. KALKA, *Kwestionariusz Agresywności Młodzieży – Reaktywność Emocjonalna (KAM-RE)*, Warszawa: PTPiP 2010.

Tabela 1. Zachowania agresywne gimnazjalistów. Wyniki Kwestionariusza Agresywność Młodzieży – Reaktywność Emocjonalna (n-123)

Statystyki opisowe					
Zmienna: forma zachowań agresywnych	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Kłamstwo	123	2,00	18,00	7,4390	3,07861
Agresja bezpośrednia	123	9,00	45,00	20,7642	7,89800
Agresja pośrednia	123	13,00	65,00	29,3496	10,45128
Drażliwość	123	9,00	43,00	26,3252	6,89915
Opozycyjność	123	8,00	40,00	22,8130	6,71230
Agresja werbalna	123	14,00	59,00	33,8943	10,47543
Wynik ogólny reaktywność emocjonalna	123	63,00	246,00	133,2033	36,91505

Wśród zachowań agresywnych badanej młodzieży najczęściej i najsilniej zaznacza się agresja werbalna. Oznacza to, że młodzież jest świadoma tej formy agresji i najczęściej przyznaje się do tego typu zachowania. Kolejnym zachowaniem, na które wskazali badani uczniowie, jest opozycyjność ujawniania w różnych relacjach społecznych. W dalszej kolejności pojawiają się: drażliwość, agresja pośrednia oraz agresja bezpośrednia. Największe zróżnicowanie nasilenia dotyczy agresji werbalnej i pośredniej.

Dalej analizowano percepcję postaw ojcowskich i wykazano, że zdaniem badanych gimnazjalistów ojcowie najczęściej przejawiają wobec synów i córek postawę akceptacji oraz autonomii (tabela 2). Najrzadziej w relacji z ojcem młodzi ludzie doświadczają niekonsekwencji. Natomiast postawy ochraniająca i wymagająca są nasilone w stopniu przeciętnym. Taka konstelacja postaw rodzicielskich ojców wskazuje, że ojcowie badanej młodzieży są zainteresowani problemami dziecka, dążą do relacji partnerskich opartych na wzajemnym zaufaniu, akceptują fakt, iż ich dorastające dziecko potrzebuje prywatności, uczą go samodzielności. Jednocześnie zachowanie ojca, zdaniem badanych, jest dostosowane do potrzeb dziecka. Taki obraz postawy ojca może sugerować skłonność do idealizowania ojca oraz wskazywać na życzeniowy i obronny stosunek do badania relacji z ojcem.

Tabela 2. Postawy rodzicielskie ojców w percepcji gimnazjalistów.
Wyniki Skali Postaw Rodzicielskich – wersja „Mój ojciec” (n=123)

Statystyki opisowe					
Zmienna: postawa wychowawcza ojca	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Akceptacja	123	15,00	75,00	53,5610	14,36306
Autonomia	123	17,00	75,00	53,4797	12,37286
Ochronianie	123	15,00	73,00	46,1220	10,43998
Wymaganie	123	16,00	73,00	45,6829	14,17821
Niekonsekwencja	123	13,00	75,00	43,6504	15,03983

Analiza związków pomiędzy postawami ojców a agresją wskazała na wiele ciekawych zależności, które przedstawiono w tabeli 3.

Analizy korelacyjne wewnątrztestowe wykazały, że w percepcji badanej młodzieży występuje znacząca współzależność pomiędzy postawami ojców a przejawianą przez badanych agresją interpersonalną.

Postawa wymagająca koreluje istotnie statystycznie i dodatnio z agresją bezpośrednią ($r=338$, $pi=0.01$), drażliwością ($r=374$, $pi=0.01$) i agresją werbalną ($r=343$, $pi=0.01$). Najsilniejsza zależność, między analizowanymi zmiennymi, dotyczyła postawy wymagającej i drażliwości.

Można zatem wnioskować, że wymagający ojciec, który nie liczy się z możliwościami i potrzebami dziecka, a koncentruje na zadaniach i oczekiwaniach dotyczących uzyskiwanych przez dziecko rezultatów działania, wywołuje u synów i córek napięcie emocjonalne, okazywane w postaci drażliwości w relacjach społecznych. Taka postawa ojca sprzyja reagowaniu za pomocą agresji werbalnej i bezpośredniej. Tym samym wiąże się z kolejnymi problemami wychowawczymi i nasila wymagania, jakie ojciec stawia synowi lub córce. Taki mechanizm błędnego koła wydaje się dość czytelny i możliwy do zmiany. Postawą jest zrozumienie wzajemnego wpływu w relacji rodzic–dziecko.

Postawa niekonsekwencji koreluje istotnie statystycznie i dodatnio z drażliwością ($r=351$, $pi=0.01$), agresją werbalną ($r=389$, $pi=0.01$) i agresją bezpośrednią ($r=313$, $pi=0.01$). Najsilniejsza zależność występuje pomiędzy postawą niekonsekwencji a agresją werbalną. Dodatni i istotny statystycznie poziom tego związku wskazuje, że im częściej młodzież doświadcza niekonsekwencji wychowawczej ze strony ojca, tym częściej reaguje, w różnych relacjach społecznych, agresją werbalną. Niekonsekwencja wychowawcza

Tabela 3. Analiza związków pomiędzy percepcją postaw wychowawczych ojców a nasileniem zachowań agresywnych wśród młodzieży

		Korelacje									
Zmienna	Agresja bezpośrednia	Agresja pośrednia	Drażliwość	Opozycyjność	Agresja werbalna	Wynik ogólny reaktywność emocjonalna	Akceptacja ojców	Autonomia ojców	Ochranianie ojców	Wymagania ojców	Niekonsekwencja ojców
Akceptacja	-,219*	-,201*	-,239**	-,398**	-,354**	-,327**	1	,853**	,346**	-,478**	-,616**
	,015	,026	,008	,000	,000	,000	-	,000	,000	,000	,000
	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123
Autonomia	,287**	-,276**	-,290**	-,386**	-,363**	-,375**	,853**	1	,189*	-,546**	-,578**
	,001	,002	,001	,000	,000	,000	,000	-	,036	,000	,000
	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123
Ochranianie	,019	,043	,125	-,088	-,020	,015	,346**	,189*	1	,342**	,224*
	,835	,635	,167	,333	,828	,867	,000	,036	-	,000	,013
	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123
Wymagania	,338**	,306**	,374**	,269**	,343**	,378**	-,478**	-,546**	,342**	1	,847**
	,000	,001	,000	,003	,000	,000	,000	,000	,000	-	,000
	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123
Niekonsekwencja	,313**	,305**	,351**	,305**	,398**	,390**	-,616**	-,578**	,224*	,847**	1
	,000	,001	,000	,001	,000	,000	,000	,000	,013	,000	-
	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123	123

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie)

* Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

wyrażająca się niedotrzymywaniem zdania, zmianą reguł postępowania, brakiem zgodności między tym, co rodzic mówi, a tym jak postępuje wobec syna/córki, wywołuje w świadomości młodego człowieka poczucie niesprawiedliwości, irytacji, także poczucie winy. Uczucia te są rozładowywane za pomocą agresji werbalnej i bezpośredniej, często kierowanej wobec niekonsekwentnego rodzica. Taka zależność prowadzi do konfliktów we wzajemnych relacjach, do utraty zaufania, ogranicza dziecku poczucie bezpieczeństwa, obniża poczucie własnej wartości.

Natomiast postawa akceptacji koreluje istotnie statystycznie i ujemnie z opozycyjnością ($r = -398$, $pi = 0.01$) i agresją werbalną ($r = -354$, $pi = 0.01$). Silna zależność występuje także pomiędzy postawą akceptacji ze strony ojca a opozycyjnością ujawnianą przez syna lub córkę. Ujemny i istotny statystycznie poziom istotności tego związku wskazuje, że im częściej młodzi ludzie doświadczenia akceptacji ze strony ojca, tym mniej intensywnie reagują opozycyjnością, buntem, negowaniem postaw i wymagań innych ludzi. Można zatem wnioskować, że zaspokojenie potrzeby akceptacji w relacji z ojcem sprzyja kształtowaniu adekwatnej samooceny i w efekcie obniża napięcie emocjonalne, co prowadzi do stabilnych, zrównoważonych relacji społecznych, wolnych od agresji.

Postawa autonomii doświadczanej ze strony ojca koreluje istotnie statystycznie i ujemnie z opozycyjnością ($r = 386$, $pi = 0.01$) i agresją werbalną ($r = 363$, $pi = 0.01$). Silniejsza zależność występuje pomiędzy postawą autonomii a opozycyjnością. Ujemny i istotny statystycznie poziom istotności tego związku dowodzi, że im częściej młodzież spotyka się z postawą autonomii, doświadcza swobody i rozumnego zaufania ze strony ojca, tym rzadziej, w relacjach społecznych, zachowuje się buntowniczo, opozycyjnie, prowokująco. Przywileje, jakie wiążą się z autonomią dawaną dorastającemu dziecku, powodują z jednej strony wzrost poczucia sprawstwa, a z drugiej – kształtują zaufanie w relacji z ojcem. Dlatego relacje z dzieckiem oparte o akceptację i autonomię sprzyjają kształtowaniu dojrzałości emocjonalno-społecznej synów i córek.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań wynika, że sposób, w jaki ojcowie wychowują swoje dzieci, ma bardzo duży wpływ na podejmowanie przez synów i córki zachowań agresywnych. Badania, reprezentatywne dla wielu podobnych eksploracji naukowych, dowodzą, że rola ojca w rodzinie nie sprowadza się jedynie do zaspokajania potrzeb materialnych. Ojciec stanowi istotny wzorzec zachowa-

nia i źródło autorytetu, a akceptacja, jaką obdarza dziecko, ma decydujące znaczenie dla kształtowania dojrzałości emocjonalno-społecznej młodych ludzi. Omówione w pracy badania potwierdziły tezy Freuda, McClellanda, Pospiszyla, Ziemskiej. Wykazały też, że źródłem nieprawidłowych zachowań synów czy córek, w tym agresji werbalnej i pośredniej, są takie postawy ojców, jak niekonsekwencja i nieuzasadnione nadmierne wymagania. Pozwoliły też w pełni potwierdzić kierunki i zależności, jakie w relacji ojciec–dziecko opisywano i analizowano w badaniach naukowych lat sześćdziesiątych XX wieku.

BIBLIOGRAFIA

- FREUD Z., Wstęp do psychoanalizy, Warszawa: PWN 1985.
- FROMM E., O sztuce miłości, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis 2006.
- PŁOPA M., Więzy w małżeństwie i rodzinie. Metody badań, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2005.
- POSPISZYL K., Ojciec, a wychowanie dziecka, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 1980.
- REMBOWSKI J., Rodzina w świetle psychologii, Warszawa: WSiP 1983.
- REMBOWSKI J., Więzy uczuciowe w rodzinie, Warszawa: PWN 1972.
- SAJEWICZ-RADTKE U., RADTKE B.M., KALKA D., Kwestionariusz Agresywności Młodzieży – Reaktywność Emocjonalna (KAM-RE), Warszawa: PTPiP 2010.
- SITARCZYK M., Obraz ojca w percepcji nieletnich sprawców czynów karalnych, w: D. KORNAS-BIELA (red.), Ojcostwo dziś, Lublin: Wydawca Fundacja Cyryla i Metodego – Inicjatywa Tato-Net. 2014, s. 183-199.
- SITARCZYK M., Ojciec w percepcji nieletnich sprawców przestępstw, w: B. GULLA, M. WYSOCKA-PLCZYK (red.), Przestępczość nieletnich, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2009, s. 161-171.
- SITARCZYK M., PIKOR K., Agresywność dorastających chłopców a percepcja stosunków uczuciowych z rodzeństwem, w: G. KWIATKOWSKA (red.), Wybrane zagadnienia psychologii współczesnej, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2004, s. 169-184.
- SITARCZYK M., Środowisko rodzinne nieletnich sprawców zabójstw, w: T. ROSTOWSKA, J. ROSTOWSKI (red.), Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, Łódź: WSInf 2006, s. 209-216.
- ZIEMSKA M., Postawy rodzicielskie, Warszawa: PWN 1979.

POSTAWY OJCOWSKIE A ZACHOWANIA AGRESYWNE MŁODZIEŻY

S t r e s z c z e n i e

W opracowaniu skupiono się na analizie związku pomiędzy tym, jak młodzi ludzie spostrzegają postawy wychowawcze swojego ojca, a tym, jakie jest nasilenie ich skłonności do reagowania agresją w różnych sytuacjach społecznych.

W efekcie tak sprecyzowanego problemu badawczego dokonano opisu roli ojca w procesie kształtowania osobowości i zachowania dzieci (synów i córek), a także wskazano na wpływ postaw wychowawczych ojca na występowanie zachowań agresywnych dorastającej młodzieży.

Badania przeprowadzone w grupie 123. gimnazjalistów potwierdziły, że źródłem nieprawidłowych zachowań synów oraz córek, w tym agresji werbalnej i pośredniej, są takie postawy ojców, jak niekonsekwencja i nieuzasadnione nadmierne wymagania.

Opisane w analizowanych badaniach zależności pomiędzy percepcją postaw wychowawczych ojców a nasileniem zachowań agresywnych synów i córek w pełni potwierdziły kierunki i zależności, jakie w relacji ojciec–dziecko opisywano i analizowano w badaniach naukowych lat sześćdziesiątych XX wieku.

Słowa kluczowe: rodzina; postawa ojcowska; percepcja postaw rodzicielskich; agresywność; zachowania agresywne.

PATERNAL ATTITUDES IN THE CONTEXT OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR BY YOUNG PEOPLE

S u m m a r y

This study focuses on analysing the correlations between how young people perceive the upbringing attitudes of their father and the degree of their proneness to react with aggression in various social situations.

This research problem was the basis for describing the role of the father in shaping the personality and behaviour of children (sons and daughters), and the impact of the upbringing attitudes of the father on aggressive behaviour among adolescents.

A study based on a group of 123 middle school students has confirmed that such paternal attitudes as inconsistency and unfounded excessive demands underlie the inappropriate behaviour of sons and daughters, including verbal and indirect aggression.

The correlations described in the analysis between the perception of the upbringing attitudes of fathers and the intensity of the aggressive behaviour of their sons and daughters have fully confirmed the directions and interdependencies in the father-child relations which were described and analysed in studies conducted in the 1960s.

Key words: family; paternal attitude; perception of parental attitudes; aggressiveness; aggressive behaviour.